

Aula «Antoni Almúnia» de conversa en valencià, Oriola, referent de la cultura valenciana. Un recorregut pel nucli històric, Ajuntament d'Oriola, Regidoria de Cultura, Oriola, 2015, 25 p.

Precedida per unes escaients paraules introductòries de Santiago Grisolí, president del Consell Valencià de Cultura, la recentment publicada guia d'Oriola titulada *Oriola. Referent de la Cultura Valenciana. Un recorregut pel nucli històric*. (Aula «Antoni Almúnia de conversa en valencià»), editada pel seu Ajuntament, 2015, és una oportuna mostra del gènere. Amb una aparença senzilla, les seues vint-i-cinc pàgines amaguen una barreja de reflexió i estima per una població que necessita urgentment ser rehabilitada, d'una vegada i per a tothom, com una de les ciutats de més càrrega històrica i monumental al País Valencià.

No és el tipus de fullet a l'ús, que podríem trobar a les oficines turístiques habituals, amb la seua enumeració ràpida de llocs a visitar, festes, gastronomia i comerços, no sempre rigorosos i acurats. Tampoc no és una «guia general» de la ciutat, amb reculls d'història, costums,

població. La petita obra que ressenyem té unes característiques específiques que la fan singular a casa nostra respecte d'altres poblacions que han intentat fer el mateix: acompanyar el visitant o interessat en un *recorregut pel nucli històric* mitjançant un recull de referències per situar-lo amb consciència davant del que veurà perquè hi assolisca els significats necessaris per a la seua comprensió adient.

Malgrat la importància d'aquesta rellevant ciutat, no existeixen molts precedents d'una iniciativa com la que ressenyem. Si busquem un davant el lustre, hi trobem el d'Eliàs Tormo, el conegut advocat, polític i historiador que l'any 1923, als seus 54 anys, traçà en deu pàgines de la seua Guia de Levante, dos itineraris per visitar Oriola: de l'Estació als Caputxins, i del Centre a Sant Domènec. El viatger parlava també des de l'experiència, com denoten els comentaris i impressions del recorregut. Hagué de veure una ciutat amb un nucli històric que encara conservava quasi intactes les línies mestres del seu tarannà urbanístic. Això li faria pernoctar en una població que trobà atractiva, on per set pessetes pogué allotjar-se a l'*Hotel España*, i dinar al seu restaurant per tres.

L'estructura del «Recorregut» s'ajusta, per tant, a la finalitat que persegueix: situar-la en el context cultural que l'explica, sense el qual no s'entén la capital de l'antiga Governació. Per això, s'inicia amb la consideració i èmfasi del valencià, la llengua de la Cancelleria Reial, de les Corts, dels notaris i metges, de les activitats agràries i mercantils, com a element identificador d'entrada a la població: «El valencià, a les dues entrades de la ciutat», diu el primer apartat: l'entrada de la Plaça dels Caputxins (de l'any 1558) al Raval Roig, farà que el visitant s'hi trobe amb la representació d'un Àngel, emblema del braç reial a les Corts del Regne al qual pertanyia Oriola.

Una vegada endinsats en la ciutat, ens trobem amb El Raval Roig, «El Raval Roig, Montserrat i Sant Jaume», barri popular i de

treballadors a extramurs de l'antiga Porta de Múrcia. Hi inclou l'església parroquial de Sant Jaume: un temple gòtic al sostre del qual es veu repetidament l'emblema de les quatre barres dels països de la Corona d'Aragó. Cal destacar la referència a la convocatòria de Corts en aquesta església, feta pel rei Ferran II d'Aragó el 1488; tot i que la sessió està documentada a la Catedral.

El tercer tram de l'itinerari ens situaria al bell mig del centre històric, «El vell centre urbà: la ciutat capital del sud valencià i els seus símbols». Aquest és especialment rellevant, ja que som a la seu de les més importants institucions civils i religioses, configurades d'ençà la baixa edat mitjana.

No s'està de recordar l'autor, per tant, que Oriola no sols era una ciutat destacada, amb títol concedit pel rei Alfons el Magnànim el 1437, sinó que fou capital d'un ample territori de frontera amb Castella –la Governació homònima–, que abastava des de La Foradada i Desemparats a Guardamar. Això volia dir que tenia l'autoritat reial en aspectes de govern ordinari, defensius i fiscals, en principi «per damunt d'altres llocs i senyorius», com precisa l'autor, la qual cosa implicava el maneigament de l'emblema referit de les quatre barres.

És necessari ressaltar que, des de la conquesta del rei Jaume I, el 1265, Oriola esdevingué seu de cavallers, petits nobles amb estatut militar que hi bastiren les seues cases pairals, com en tants altres llocs del Regne. Nobles sense títol, que s'identifiquen amb la història i les institucions de la ciutat i els seus símbols, com la mateixa llengua.

En efecte, tal com assenyala l'autor, el 1564, l'historiador i notari borrianenc Martí de Viciano, en visitar Elx, Oriola i altres llocs meridionals del Regne, deixà escrit en referència a aquesta última: «En Orihuela e su tierra siempre se ha guardado la lengua catalana, porque en tiempo de la conquista se pobló la tierra más de catalanes que de otras

nasciones, de los quales heredaron la lengua, corazón, manos y obras». L'autor deixa ben clar, per tant, com la llengua i els edificis més representatius, una i altra vegada, mostren l'interès dels governants per destacar on era la ciutat, quin era el marc polític a través del qual calia entendre-la.

Al quart apartat, «Famílies de la noblesa: de cavallers d'espasa a terratinents senyorials», desenvolupa aquest tret: la concentració, dins els seus murs, de nombroses famílies de cavallers, amb molta influència en l'urbanisme de la població. Hi destaca especialment el palau de la comtessa de Via-Manuel. A més, de l'esmentat llinatge hi sobreix Pere Maça (1360-1448), governador de la ciutat i conseller d'Alfons V el Magnànim. Però se'l fa destacar, especialment, pel seu vessant literari. Autor d'una Crònica, es relaciona amb el seu contemporani, el cavaller de Gandia Joanot Martorell, rellevant escriptor en la llengua de la ciutat.

El cinquè apartat, «Bisbat i identitat. Art i Humanisme al Renaixement» és un dels més destacats per la categoria institucional, personalitat històrica i qualitat artística dels edificis que ens trobem. El traçat del Carrer Major, «llarg i recte», permet ordenar un nou joiell de l'urbanisme valencià a Oriola, com remarca l'autor. Aquest alineament és una de les seues característiques, a diferència d'altres poblacions: un bon resum de la història valenciana traduïda en enginy, art i urbanisme.

D'altra banda, l'autor explica també la llarga lluita perquè la Capital de la Governació aconseguira un bisbat propi, separat del de Cartagena-Múrcia; amb una seu, en conseqüència, fora dels límits del Regne, a Castella. Així, el 1564, una butlla del Papa Pius IV creà la diòcesi «considerant [...] que en la part que se situa dins el regne de València [...] fan servir idioma, lleis, normes i costums diferents dels que tenen a Cartagena i Múrcia...». Altrament, el recorregut destaca que la catedral seria l'exemple més meridional

del gòtic català, amb una nau única, feta, ni més ni menys que per Pere Comte, constructor de la Llotja de València. Una seu que deixa veure per onsevol l'esmentat emblema quadribarrat (picaports, sostres de l'entrada, capelles, orgue, reixa...). L'autor fa notar la capella del llinatge Desprats, alguns dels membres del qual van estar relacionats amb els Papes Borja. Fou l'oriolà Guillem Desprats, amb alts càrrecs eclesiàstics a València, el que protegi el primer catedràtic de grec de la seua Universitat, Cosme Damià Savall, estretament connectat amb l'humanista Joan Lluís Vives.

La catedral serva altres tresors. Abans d'eixir, cal passar pel seu Museu, amb obres d'autors tan destacats com Paolo de Santo Leocadio (1447-1519/20), pintor dels frescos recentment descoberts sobre l'altar major de la seu metropolitana de València, que, al seu torn, indiquen les connexions valencianes amb la cultura italiana del Renaixement.

I, a prop, la Biblioteca Pública Ferran de Loazes, que conserva incunables i l'edició prínceps del Blanquerna, de Ramon Llull. (primera edició impresa, immediatament posterior al manuscrit). A més de l'Arxiu Històric de la ciutat, amb fons importants per al coneixement del passat de la Governació.

Una altra construcció renaixentista destacada és l'antic convent de Sant Domènec, seu d'una de les tres universitats valencianes fins al segle XIX. Fundació feta per l'esmentat inquisidor i bisbe Ferran de Loazes. Encarregada el 1593 a l'arquitecte de Tortosa, Joan Inglés, conserva un retaule de l'afamat Nicolau Borràs i remarcables frescos de l'albaidí Bertomeu Albert. A més del preciós i conegut sòcol enrajolat del refectori, *completo gran friso de azulejería valenciana historiada (toda clase de escenas pintorescas)*, anotà Elías Tormo. *Luís Domingo lo delineaba en 1755, i Luciano Calado lo ha pintado*, precisà en transcriure aquestes anotacions originals.

L'últim apartat es dedica a les «Muralls», conseqüència de la situació estratègica d'una

ciutat que calia defensar militarment. Per això Pere IV el Cerimoniós li atorgà determinats privilegis. Algunes restes s'hi conserven, com la Torre d'En Vergonyes, al Raval Roig. A llevant, cal celebrar la recent recuperació d'un llenç de muralla i una torrassa, darrere de l'actual Hotel Melià-Tudmir.

L'observació del conjunt monumental i urbanístic del *Recorregut*, proposat a través del seu text i imatges, en facilita algunes reflexions. Primera, què ens ha quedat i què hem perdut d'aquest ingent llegat heretat. El *Recorregut*, és un bon estat actual del que ha quedat després de la voràgine destructiva patida per aquesta ciutat històrica europea, plena d'arquitectura digna de protegir-se, amb una càrrega de monuments de qualitat que fan del seu urbanisme un exemple excel·lit. El plànol que, l'any 1978, incloïa la *Guia provisional de arquitectura de Orihuela* –editada per la comissió d'Arxiu Històric del Col·legi d'Arquitectes d'Alacant–, fou una primera proclama feta pels professionals i ciutadans més conscients de la destrucció que estava patint la ciutat en aquells anys. Un segon toc d'atenció fou el *Catàleg de Monuments i Conjunts de la Comunitat Valenciana*, editat per la mateixa Generalitat el 1983, que dedicà vora cinquanta pàgines a descriure traçats, monuments i edificis. Era indicatiu d'un moment eufòric pel que fa a la seua urgent i necessària protecció, prompte fallit. Passada la llarga postguerra i iniciades les ones de prosperitat de finals dels cinquanta i seixanta, i malgrat la seua retòrica patriòtica, el franquisme no volgué o no sabé respondre amb el suficient ressò polític a un «desarrollisme» que destruï una considerable part de l'urbanisme històric valencià fins a fer les ciutats i pobles irrecognoscibles.

Desgraciadament, una vegada mort el dictador, les coses no canviaren gaire, ja que aquelles propostes no s'aplicaren o no del tot.

Així, comparar l'estat de coses d'aquests treballs, amb l'itinerari que ressenyem –després de quasi quaranta anys–, és un bon exercici

per avaluar els fets, i deduir les polítiques de protecció patrimonial d'Oriola durant «La Transició». És una altra de les característiques del *Recorregut*, que es pot entendre també com un pròleg a partir del qual treballar en un doble sentit: assolir amb atenció i esment les dimensions del que tenim, i fer servir el patrimoni com a criteri bàsic de planificació urbana que cal exigir als governants. I en això, aquesta ciutat, com tantes altres –la veïna Elx, per exemple–, encara té molt a fer.

Per això, la ciutat d'Oriola és paradigmàtica respecte de les herències rebudes en allò que pertoca al Patrimoni. Si una ciutat de la seua importància arquitectònica i urbanística ens ha arribat sense la cura i integritat que caldria, hauríem de revisar l'estoc de valors culturals amb els quals ens en relacionem i situem el nostre devenir per tal d'evitar casos com el del llegat oriolà. Un d'aquests valors, per exemple, és el fet que el patrimoni educa el ciutadà a mirar la ciutat més enllà de la seua individualitat, com un fet o procés comú respecte de la resta de ciutadans amb qui es comparteix l'espai heretat. Per això, la seua capacitat d'integració. Un edifici, una trama de carrers, a diferència d'una obra cultural moble, com un poema o una cançó, s'arrela a l'espai que li dona sentit i genera automàticament una herència històrica sobre la qual la generació següent al seu bastiment ha de plantejar-se què fer, o se'l destrueix, o se'l conserva.

Però deixant ben patent que és un testimoni de la vida del passat al que o bé renunciem o bé mantenim. En conseqüència, la ciutat històrica no es tan sols una herència rebuda, sinó que cada generació li atorga un sentit ajustat al present en què es desplega l'existència humana col·lectiva. Un sentit que genera reflexions d'ordre cultural, és clar, però també socials i polítics. Si repassem els plans d'urbanisme portats endavant per la societat valenciana en una o dues generacions, obtindrem una significativa mostra de la societat que els

ha generats, de com ha decidit relacionar-se amb el «passat» i com pensa transmetre'l a la societat futura.

El debat sobre aquesta qüestió és antic. Observada Oriola des del primer document de referència en qüestions de protecció dels nuclis i edificis històrics, la Convenció de La Haia (1954), fins als documents més recents sobre el patrimoni arquitectònic i les ciutats històriques (al precedent de la Carta d'Atenes de l'any 1931 va seguir, en particular, la de Venècia l'any 1964, que contemplà la necessitat de mantenir els entorns dels monuments protegits; sense deixar la molt important de Toledo i Washington, de 1986/1987, dirigida a les ciutats amenaçades per un desenvolupament incontrolat; i la de Cracòvia de l'any 2000, una posada al dia de la d'Atenes i Venècia, tot incloent la necessària multidisciplinarietat dels equips de conservació i restauració), s'imposa, doncs, la pregunta de per què no s'ha tingut una protecció proporcionada a la seua càrrega i qualitats urbanístiques. Fins i tot, la Constitució Espanyola de 1978, al seu article 46, disposa que «Los poderes públicos garantizarán la conservación y promoverán el enriquecimiento del patrimonio histórico, cultural y artístico de los pueblos de España y de los bienes que lo integran, cualquiera que sea su régimen jurídico y su titularidad. La ley penal sancionará los atentados contra este patrimonio». O la mateixa Llei de Patrimoni Cultural València de 1998, en què es descriu com «una de les principals senyes d'identitat del poble valencià i testimoni de la seua contribució a la cultura universal». Una reflexió que encara no s'ha fet amb el ressò necessari, tot incloent les escoles, col·legis i instituts.

Voldria assenyalar, finalment, una altra de les característiques d'aquesta guia relacionada amb el que acabem de dir: que siga una amena i didàctica introducció a la ciutat històrica i, per tant, susceptible de ser emprada en centres educatius, no solament locals, a la

vora de les lliçons curriculars de l'assignatura de «Socials». Ho facilita la manera en què l'autor descriu l'itinerari, mostra de l'al·ludida experiència de passejant reflexiu, ben farcit de dades històriques filtrades per trets emotius.

Cal destacar, en fi, l'acurada edició, que inclou un paper especial per a suport dels elements fotogràfics; lletres en negreta i cursiva per a una lectura fàcil que faça sobreeixir les paraules clau; la grandària adaptada a una còmoda manipulació durant l'itinerari, etc. Poques guies diuen tant en tan poc, i d'una manera intel·ligible, àgil, i clara, per enfrontar-se als seus complexos continguts. Un exemple destacat de col·laboració entre entitats ciutadanes i l'Ajuntament d'Oriola a través de la seua Regidoria de Cultura. Tant de bo el *Recorregut* pugua ser un instrument pràctic, una rajola més en l'educació que necessitem respecte de les herències rebudes, com a signe d'una ciutadania compromesa amb el futur que ve.

Joaquim SERRANO

GARCÍA MAYOR, C. - CANALES MARTÍNEZ, G., *La huerta de Orihuela en el Bajo Segura. Elementos funcionales en la construcción del paisaje*, Universitat d'Alacant, Ayuntamiento de Los Montesinos - Agropaco SL, Alacant, 2015, 66 p.

La tardor de 2015 es va presentar al Centre Cultural de Los Montesinos, al Baix Segura, el llibre *La Huerta de Orihuela en el Bajo Segura. Elementos funcionales en la construcción del paisaje*, fruit del treball dut a terme pels doctors García Mayor i Canales Martínez. Profusament il·lustrat, el llibre ret homenatge a la professora Remedios Muñoz, la que fóra cronista oficial de l'esmentat municipi, que ens va deixar a començaments d'aquest mateix any.

Com el seu propi títol ens indica, el volum –breu– introdueix els factors que han anat configurant l'horta del Segura des de fa segles. Redactat per una arquitecta i un geògraf, aquest llibre ens mostra les línies mestres d'un paisatge configurat al llarg dels segles. Un entorn construït per hòmens i dones que amb el seu treball aconseguiren transformar el pla al·luvial del tram final del Segura –el Baix Segura– en una horta feraç, progressivament engrandida fins a les zones properes a la desembocadura